

1939 Erzincan Depremi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Faaliyetlerine Yansıması

Oğuz Kaan DOĞAN*

Bekir Gökhan DOĞAN**

Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK – ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

* Avukat, Dr., Ankara Barosu, kaandogan@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-8462-0677.

** Öğretim Görevlisi Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Hafik Kamer Örnek Meslek Yüksekokulu, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Doktora Öğrencisi, bgokhandogan@gmail.com, **ORCID:** 0000-0001-7282-9959.

Makale geliş tarihi: 30 Mart 2023 **Makale kabul tarihi:** 15 Haziran 2023

Atıf önerisi: Doğan, Oğuz Kaan ve Bekir Gökhan Doğan. "1939 Erzincan Depremi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi İstanbul Mahkemesi Kararlarına Yansıması." *Ankara Barosu Dergisi* 81, (Deprem Özel Sayısı-I Kamu Hukuku Ekim 2023): 25-48. **DOI:** 10.30915/abd.1380896

1939 ERZİNCAN DEPREMİ'NİN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ FAALİYETLERİNE YANSIMASI

ÖZ

27 Aralık 1939 tarihinde Erzincan ili merkezli olarak meydana deprem, Türkiye'nin doğusunda büyük bir yıkıma yol açmıştır. Deprem olduğu gün Hükümet, Türkiye Büyük Millet Meclisini (TBMM) bilgilendirmiş, depremden iki hafta sonra deprem felaketine ilişkin ilk kanun çıkarılmıştır. TBMM, depremin etkilerini gidermek amacıyla 1940-1948 yılları arasında 11 kanun çıkarmıştır. Kanun yapma faaliyetinin yanı sıra depremzedelere yardım için Meclis bünyesinde Milli Yardım Komitesi kurulmuştur. Ayrıca milletvekilleri, Hükümet faaliyetlerini denetleme kapsamında bakanlara soru sorarak ve kanun teklifleri üzerine yapılan görüşmelerde söz alarak Hükümeti denetleme ve bilgi edinme mekanizmasını işletmişlerdir. Hükümet'in, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra meydana gelen depremin zararlarını gidermek için, kısıtlı bütçe olanaklarına rağmen ülke genelinde imkânlarını seferber ettiği Meclis kayıtlarından tespit edilmiştir. TBMM'nin de depremin zararlarının giderilmesine ilişkin olarak 8 yıl süren kanun çıkarma faaliyetleri esnasında başarılı olarak değerlendirilecek çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bu makalenin amacı, 1939 Erzincan Depreminin yol açtığı zararların giderilmesi ile ilgili olarak TBMM'nin hangi faaliyetleri gerçekleştirdiğini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler

1939 Erzincan Depremi

TBMM

yasama faaliyeti

denetim

Milli Yardım Komitesi

THE REFLECTION OF THE 1939 ERZINCAN EARTHQUAKE ON THE ACTIVITIES OF THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY

ABSTRACT

The earthquake that occurred in Erzincan province on December 27, 1939, caused great destruction in eastern Turkey. On the very day of the earthquake, the government informed the Turkish Grand National Assembly, and two weeks after the earthquake, the first law on earthquake disasters was enacted. To deal with the aftermath of the earthquake, the Turkish Grand National Assembly passed 11 laws between 1940 and 1948. In addition to legislative activity, a National Relief Committee was established within the Assembly to assist earthquake victims. In addition, the deputies monitored the government and kept themselves informed by asking questions to minister as part of their monitoring of government activity and by speaking out during discussions on proposed legislation. The minutes of the Assembly show that despite the limited budgetary possibilities, it mobilized its resources throughout the country to repair the damage caused by the earthquake that occurred immediately after the beginning of the World War II. We can see that the Turkish Grand National Assembly has also carried out studies to repair the earthquake damage during the eight-year legislative period, which can be successful. In this article, the activities undertaken by the Turkish Grand National Assembly to repair the damages caused by the 1939 Erzincan earthquake are studied.

Keywords

1939 Erzincan Earthquake

Turkish Grand National Assembly

legislative activity

audit

National Relief Committee

GİRİŞ

27 Aralık 1939 günü Erzincan'da Richter ölçeğine göre 8 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Amasya, Tokat, Sivas, Kırşehir, Ankara, Çankırı, Kayseri, Samsun, Ordu illeri ve çevresinde de etkili olan depremde 32.962 kişi hayatını kaybetmiş, yaklaşık 100 bin kişi yaralanmış ve 116.720 bina yıkılmıştır.^[1] Cumhuriyet döneminin en büyük felaketlerinden biri olan Erzincan depreminin yıkıcı etkilerini bertaraf etmek üzere ülke genelinde topyekûn bir seferberlik başlamıştır. Gerek yürütme ve yasama organları, gerekse sivil toplum inisiyatifleri ve yurtdışından yapılan desteklerle depremden etkilenenlerin yaraları sarılmaya çalışılmıştır. 1 Eylül 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı'nın ekonomik ve siyasi etkilerini göstermeye başladığı bir anda meydana gelen Erzincan depreminin yol açtığı zararların giderilmesine yönelik çabalar, Avrupa'yı saran savaşın etkilerinin oluşturduğu olumsuz şartlardan da bir hayli etkilenmiştir.

Bu makalede, Erzincan Depremi'nin TBMM faaliyetlerine hangi yönleriyle yansıdığı ele alınacaktır. Bu kapsamda yürütmenin yasamayı bilgilendirme faaliyetleri, deprem sonucu oluşan ekonomik ve toplumsal zararları gidermeye yönelik yasama çalışmaları ile Meclis'in diğer faaliyetleri incelenecektir. Çalışmamızda yöntem olarak açıklamalı yöntem benimsenerek TBMM faaliyetleri, asli kaynaklar olan Resmî Gazete ve Meclis Zabıtları esas alınarak inceleme yapılmış, ayrıca faaliyetler, dönemin ekonomik ve siyasi gelişmeleri dikkate alınarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Depremin gerçekleşmesinden sonraki günlerde TBMM gündeminde yer alan hususların başında yeni başlayan Dünya Savaşı'na karşı alınacak önlemlerin yanı sıra bütçeye gelir artırıcı tedbirlerin yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda oldukça sert geçen kış şartlarında meydana gelen depremin büyük bir alanda yıkıma yol açması, devletin tüm imkânlarının seferber edilmesinin yanında yurtdışından gelen yardımların organizasyonunun yapılmasını da zorunlu kılmıştır.

[1] İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943) II. Cilt*, (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2004), 1296; Erzincan Depremine ilişkin olarak ayrıca Bkz. İlhan Haçın, "1939 Erzincan Büyük Depremi," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, No. 88, (2014), 37-70; Yusuf Ziya Keskin, "Depremzedelerin Anlatılarıyla 1939 Erzincan Depremi ve Sonrasındaki Gelişmeler," *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 44, no. 2, (2020): 163-178.

Depremın meydana geldiği günden itibaren Hükümet tarafından TBMM bilgilendirilmeye başlanılmış, milletvekillerinin talep ve soruları başbakan ve bakanlar tarafından yanıtlanmıştır. Deprem sonucu oluşan zararların giderilmesi için TBMM’de birçok kanuni düzenleme yapılmış ve nihayet Meclis, kendi bünyesinde oluşturduğu Komite vasıtasıyla depremedelere destek için yardım toplamıştır.

Dönemin ekonomik şartları ve Dünya Savaşı’nın başlamasıyla zor bir dönemden geçen Türkiye’de ağır kış şartları altında geniş bir coğrafyayı etkileyen depremin etkilerinin izale edilmesi için yapılan faaliyetlerin, 6 Şubat 2023’te meydana gelen depremden sonra alınan önlemlerle karşılaştırılması elbette bu çalışmanın kapsamı dışındadır; ancak her iki dönemin şartlarının göz önüne alınması 1939 Depreminin giderilmesi için yapılan çabaların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

I. TBMM’Yİ BİLGİLENDİRME FAALİYETLERİ

Deprem, 27 Aralık 1939 günü saat 02:00 sularında meydana gelmiştir. TBMM’de aynı gün saat 15:00’de açılan ilk celsede, deprem hakkında hükümet tarafından Meclis’e bilgi verilmiştir. İlk konuşmayı yapan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı (Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekili) Dr. Hulusi Alataş, Erzincan, Kemah, Tokat ve Zara’dan gelen telgrafları okuyarak depremin etkilerini ve istenen yardımları dile getirmiştir.^[2] İlk aşamada depremden zarar gören bölgelerden Sivas’a, Kızılay merkezinden 5.000 lira, 500 çadır, 500 don, 500 gömlek, 500 battaniye ve bir ilk yardım heyeti; Tokat’a, Kızılay merkezinden 3.000 lira, 300 çadır, 500 don, 500 gömlek, 500 battaniye ve Samsun’dan Tokat vilâyeti emrine imdadı sıhhî heyeti; Ordu vilâyetine, Kızılay merkezinden 2.000 lira ayrıldığını belirtmiştir. Akşam Erzurum’dan hareket edecek olan trenle Erzincan’a yapılacak yardımlar yola çıkacak, Sivas’ta hazırlananların da sabaha karşı hareket edecek bir trenle yola çıkarılacağı bilgisi de yine Bakan tarafından Meclis’e sunulmuştur.^[3]

TBMM’nin takip eden günlerindeki oturumlarında deprem nedeniyle taziyelerini bildiren yabancı ülkelerden gelen telgraflar okunmuş, 10 Ocak 1940 günü ise bir yandan depremin etkilerini izale etmek için yasama

[2] *TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, D. VI, C. 7, 27.12.1939, 126-127.

[3] *TBMMZC*, D. VI, C. 7, 27.12.1939, 127.

faaliyetleri başlarken diğer taraftan yürütme tarafından Meclis bilgilendirmeye devam edilmiştir. İçişleri Bakanı (Dahiliye Vekili) Faik Öztrak, depremden bir gün sonra intikal ettikleri deprem bölgesinde kaldıkları on gün içinde gerçekleştirdikleri faaliyetler hakkında açıklamada bulunmuştur.^[4] Yoğun kar yağışı ve kış şartları nedeniyle Ankara'dan ancak iki günde Erzincan'a ulaşabildiklerini belirten Öztrak, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de aynı gün Erzincan'a ulaştığını ifade etmiştir.^[5] Daha sonra söz alan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Hulusi Alataş, depremden etkilenen Erzincan, Sivas, Amasya, Tokat, Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Yozgat ve Tunceli vilâyetlerinde tespit edilen ölü sayısının 23.131, yaralı sayısının 7.994, tamamen yıkılmış olan evlerin 16.385 olarak tespit edildiğini belirtmiştir.^[6] Bakan, depremden etkilenen bölgede kurulan seyyar hastaneler ile gönderilen sağlık heyetleri hakkında da Meclis'i bilgilendirmiştir.^[7]

Bu sunumlardan sonra söz alan milletvekilleri tarafından bölgede yaşanan sıkıntılar ve alınması gereken tedbirler hakkında görüşler dile getirilmiş, İçişleri Bakanı Faik Öztrak, bu görüşleri on başlık altında cevaplamıştır. Milletvekilleri tarafından dile getirilen şikâyet ve taleplerden ilki "*memleketin jeolojik bir tedkike tâbi tutulması*" hakkındadır. Diğerleri ise şöyledir: İnşaat tarzının ıslahı, yardım vasıtalarının ikmali, köylere yardıma gidilip gidilmediğinin bildirilmesi, milletin verdiği eşya muhtaçlara muntazaman ve süratle gitmemesi, bazı memurların ağır hareket edip il merkezlerinden ayrılmaması ve bunların cezalandırılması, Sivas'ta bir katırcının teklifinin reddedilmesi, Şarkî Karahisar vilâyetinin yeniden teşkili, Erzincan halkının naklinin gerçekleştirilmesi ve Kilkit [Kelkit] vadisinde bir yol inşası.^[8] Bakan tarafından bu sorular tek tek cevaplandırılmıştır.

17 Ocak 1940 tarihli oturumda ise Başbakan Dr. Refik Saydam, özellikle Erzincan halkının başka bir yere nakli ve şehrin yeniden inşasının

[4] TBMMZC, D.VI, C. 8, 10.01.1940, 37-42.

[5] TBMMZC, D.VI, C. 8, 10.01.1940, 38.

[6] TBMMZC, D.VI, C. 8, 10.01.1940, 42.

[7] TBMMZC, D.VI, C. 8, 10.01.1940, 43.

[8] TBMMZC, D.VI, C. 8, 10.01.1940, 46-47.

planlanması hakkında Meclis'i bilgilendirmiştir.^[9] Aynı oturumda Manisa Milletvekili Refik İnce, bir sonraki başlıkta incelenecek olan 3773 sayılı kanunun müzakerelerinden önce söz alarak, depremzedelerin vergilerinin terkin edilmesinin yeterli olmadığını, Hükümetin milli savunma için talep ettiği ödeneye benzer şekilde depremde etkilenen bölgelerin yeniden imarı için ödenek talep etmesi gerektiğini dile getirmiştir.^[10] Bu talebe Başbakan Refik Saydam cevap vermiş, Manisa Milletvekillerinden Kazım Nami Duru ise anasız ve babasız kalan okuma çağındaki çocukların korunması için yatılı okullardan faydalanılması gerektiğine dair görüşlerine ise^[11] Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel cevap vererek henüz üç başvurunun olduğunu, yapılacak tespitten sonra diğer tedbirlerin alınacağını belirtmiştir.^[12]

Öksüz ve yetim kalan çocukların akıbetleri hakkında da aynı oturumda hararetli tartışmalar yapılmıştır. Çocukların evlatlık verilmesi, hatta bizzat milletvekillerince evlatlık alınması, Çocuk Esirgeme Kurumu ya da Kızılay tarafından himaye edilmeleri yönünde öneriler getirilmiştir. İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir, 20 yıl önce görev yaptığı bölge hakkında etraflıca bilgi sahibi olduğunu belirterek sadece Çocuk Esirgeme Kurumu imkanlarıyla yetinilmemesini, Erzurum'daki müfettişlik binası ile yanındaki Halkevinin bölgenin tüm çocuklarını alacak kapasitede olduğunu, ordunun gözetiminde çocukların daha iyi şartlarda barınabileceğini ifade etmiştir.^[13] TBMM'nin 17 Ocak 1940 tarihli oturumunda da depremde sonraki oturumlara benzer şekilde milletvekillerinin Hükümet tarafından alınan önlemleri sorguladığı, kamuoyunda ortaya atılan çeşitli şayia ve iddiaları dile getirdikleri de görülmektedir.

Hükümetin yanı sıra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 1 Kasım 1940 tarihli Meclis açış konuşmasında Erzincan depremine değinmiştir. İnönü'nün konuşmasının ilgili bölümü şöyledir:

[9] *TBMMZC*, D.VI, C. 8, 17.01.1940, 70 vd.

[10] *TBMMZC*, D.VI, C. 8, 17.01.1940, 69.

[11] *TBMMZC*, D.VI, C. 8, 17.01.1940, 71.

[12] *TBMMZC*, D.VI, C. 8, 17.01.1940, 72.

[13] *TBMMZC*, D.VI, C. 8, 17.01.1940, 74.

“Geçen kış, merkezi Erzincan olmak üzere büyük bir vatan parçasında vukua gelen yer sarsıntısının ne kadar vatandaş hayatına kıydığını esefle gördük. Hükümetçe alınan acil tedbirlere ilaveten her sınıf Türk vatandaşının, bu felaket ıstırabı içinde kıvranan kardeşlerine yaptıkları asil yardımları ve bütün medeniyet âleminin bu felakete karşı gösterdiği yüksek alâkayı, burada şükranla yad ederim. Felakete uğrayan vatandaşlara bütün bir milletin sıcak ve çok samimi yardımını olmasaydı, bu yaranın bu kadar kısa bir zamanda onulmasına imkan bulunamazdı.”^[14]

Hükümetin depremin sonuçlarına karşı alınan ve alınacak tedbirler ile deprem bölgesinin durumu hakkında Meclis'i bilgilendirmesi esnasında yukarıda da değinildiği üzere milletvekilleri, eleştiri ve tavsiyelerini Meclis kürsüsünden dile getirmişlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konuşmalar, 1927 yılından itibaren yürürlükte olan TBMM İctüzüğü'nün (Dahilî Nizamnamesi) 84. Maddesi uyarınca söz istemek suretiyle yapılan konuşmalardır. Yine sırası geldikçe 111. Madde uyarınca kanun müzakeresi sırasında soru ve 149. Madde uyarınca sözlü soru kapsamında da sorular dile getirilmiştir. Ancak depremle ilgili yazılı bir soru önergesine rastlanmamıştır.

TBMM yapısının tek partili olduğu ve Hükümetin de aynı partinin üyelerinden oluştuğu göz önüne alındığında depremin meydana geldiği günden kanuni düzenlemelerin yapıldığı süreç de dahil olmak yasama faaliyeti kapsamında milletvekillerinin denetim görevini yerine getirdiği görülmektedir. Milletvekilleri, gerek kendilerine ulaşan bilgiler, gerekse geçmiş tecrübe ve uzmanlık alanları kapsamında deprem felaketinin etkilerini gidermeye yönelik tedbirlerin alınmasına katkıda bulunmuşlardır.

[14] TBMMZC, D.VI, C. 14, İ. 2, İ. 1, 1.11.1940, 3-8.

II. CHP MECLİS GRUBU VE MÜSTAKİL GRUP TOPLANTILARI

CHP Meclis Grubu ve Müstakil Grup^[15] depremde sonra ilk kez 29 Aralık 1939 tarihinde toplanmıştır. Toplantının gündemi, depremde zarar gören vatandaşlara yapılacak yardımlar ve alınacak tedbirleri Hükümetten dinlemek olarak belirlenmiştir.^[16] TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, oluşturulan Milli Yardım Komitelerinin çalışma planı hakkında bilgi vermiş, Başbakan Refik Saydam da hükümetin aldığı ve alacağı tedbir hakkında grubu bilgilendirmiştir.^[17]

CHP Grubunun 9 Ocak 1940 tarihli toplantısında deprem bölgesinden gelen İçişleri Bakanı Faik Öztrak tarafından bölgenin durumu ile hükümet ve yerel yardım komitelerince alınan tedbirler hakkında grup bilgilendirilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Hulusi Alataş da yardım hizmetlerinin bakanlığı ile ilgili bölümlerine dair açıklamada bulunmuştur.^[18] Grubun takip eden toplantılarında deprem felaketine karşı alınacak tedbirler hakkında Meclis genel kurulundan önce grup bilgilendirilmiştir.^[19]

[15] Müstakil Grup, Tek partili Meclis'te adı konulmamış bir muhalefet partisi görevini yapmak için CHP'nin 1939 yılındaki V. Kurultayı'nda alınan karara uyarınca kurulmuştur. Kurultay'da kabul edilen Nizamnamenin 128. Maddesinde Grubun vazifesi belirlenmiştir: “Devlet işlerinin iyi cereyanı; parti nizamname ve programının ve büyük kurultay kararlarının iyi tatbikatını meclis grubu kararına tabi olmaksızın murakabe etmektir. Bu grup dört senelik faaliyeti hakkında gelecek kurultaya rapor takdim eder. Müstakil Grup umumi heyetin kararıyla icra vekillerinden sual ve istizah yapabilir ve icra vekilleri için mecliste itimad reyî tabrik edebilir. Kezalik hükümetten herhangi bir meselenin mecliste alenen müzakereye konulmasını talep edebilir. Müstakil Grup reis vekili parti hükümetinin muvaffakiyetine yardım etmeye nifak, ihtiras ve şahsiyetine mani olmaya bilhassa dikkat eder.” Grup hakkında ayrıntılı bilgi ve faaliyetlerine ilişkin olarak Bkz. Volkan Payaslı, “Tek Parti İktidarı'ndan Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946),” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 14, no. 28 (2014): 175-197.

[16] İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)- I*, (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2004), 997.

[17] Binark, *Türk Parlamento Tarihi I*, 997.

[18] Binark, *Türk Parlamento Tarihi I*, 998.

[19] Binark, *Türk Parlamento Tarihi I*, 1005.

III. MECLİS'İN KANUN ÇIKARMA FAALİYETLERİ

1939 Erzincan depreminin ardından TBMM'de 11 kanun çıkarılmıştır. İlk kanun, depremden iki hafta sonra 10 Ocak 1940'ta, son kanun ise 6 Temmuz 1948'de çıkarılmıştır. Bu kanunlardan dördü depremden etkilenen bölgelerde bulunan mahkûmların cezalarının ertelenmesi ve affı hakkındadır. Diğer düzenlemeler ise zarar görenlere yapılacak yardımlar, bölgenin yeniden inşasına yönelik imar faaliyetleri ve bunlara ilişkin maddi desteğin sağlanmasına yönelik kanunlardır.

A) MAHKÛMLARIN CEZALARININ ERTELENMESİ VE AFFEDİLMELERİNE YÖNELİK DÜZENLEMELER

Depremden etkilenen bölgede bulunan cezaevlerinin de yıkılması sonucu buradaki mahkûmların durumunun ne olacağı, depremin hemen ardından Meclis'te tartışılmıştır. TBMM tarafından önce deprem nedeniyle önemli surette hasara uğrayan yerlerdeki tutuklu ve hükümlülerin cezalarının ertelenmesi için Adalet Bakanlığına yetki verilmiş, daha sonra çıkarılan kanunlar ile deprem sonrasında depremzedelerin kurtarılması için çaba gösteren mahkûmların cezalarının affedilmesi gündeme gelmiştir. Meclis, üç ayrı kanun ile yararlı hizmette bulunan mahkûmların cezalarını affetmiştir.

TBMM'de 1939 depremine ilişkin olarak kabul edilen ilk kanun, deprem bölgesindeki tutuklu ve hükümlülerin cezalarının ertelenmesine ilişkindir. Depremden iki hafta sonra 10 Ocak 1940'ta Meclis'e sunulan kanun tasarısı üzerine bir konuşma yapan Adliye Vekili Fethi Okyar tasarının amacını, cezaevlerinin içinde barınılamayacak şekilde zarar görmesi ve mahkûmların ailelerinin de deprem mağduru olmaları nedeniyle mahkûmların ailelerinin yanında olmalarını sağlamak olarak açıklar:

“Efendim, bu kanun lâyihasını meclise sevk etmek için Hükümeti tahrik eden sebepleri biraz izah etmek isterim. Malûmu âliniz zelzele felâketine uğramış olan bir çok yerlerde ceza evleri yıkılmıştır ve bir çok yerlerde de ceza evleri içinde durulamayacak kadar hasara uğramıştır. Bu suretle bir çok mahkûm ve mevkuflar açıkta kalmışlardır. Kışın bu şiddetli zamanında bunları açıkta ve çadır altında muhafaza etmekteki müşkülâtı takdir buyurursunuz. İkinci bir sebep de; insanî bir mülâhazadır. Bu mahkûm ve mevkuflar herkesle beraber aynı suretle felâkete uğramış olan ve evleri yıkılmış bulunan birer ailenin istinadgâhı addolunabilir. Bunlar hiç olmazsa felâkete uğramış olan ailelerinin yanında

bu zamanda bulunub da onlara az çok yardım ederlerse, elbette, faydalı olur. Bu itibarla mevkuflar hakkındaki tevkif müzekkerelerinin ve mahkûmlar hakkındaki mahkûmiyet kararlarının tehiri infazını teklif ettik. Adliye encümeni tedkik ettikten sonra kabul etti. Bu suretle bu gün, bu kanun lâyihası, Meclisi Âlinizde müzakere olunacaktır.”^[20]

Aynı gün kabul edilen kanun, 13 Ocak 1940 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.^[21] Kanun, öncelikle sürelidir. Gerçekten, Kanun’un 3. maddesine göre, “*Bu kanun 31/12/1941 tarihine kadar mer’idir.*” Kanunun 1. maddesi uyarınca 27 Aralık 1939 ve takip eden günlerde meydana gelen depremde zarara uğrayan yerlerdeki tutuklu ve hükümlüler hakkında verilen cezaların infazı, Adalet Bakanlığı tarafından şartların uygun hale gelmesine kadar ertelenebilecekti.

Deprem bölgesinde bulunan mahkûmlar hakkında ikinci kanuni düzenleme 19 Nisan 1940’ta Meclis’te görüşülmüştür. Kanun tasarısı ile Erzincan, Şebinkarahisar, Alucra, Fatsa, Erbaa ve Niksar cezaevlerindeki 241 hükümlünün depremden hemen sonra yakın köylerdeki kurtarma faaliyetlerine katılmaları, kurtardıkları kıymetli eşyalara dokunmadan sahiplerine vermeleri ve kaçmalarını önleyecek hiçbir tedbir alınmadığı halde firar etmemeleri nedeniyle hükümlülerin 10 seneyi geçmeyen cezalarının tamamen, 10 seneden fazla olanların ise 10 senesinin affedilmesi teklif edilmiştir. Yine tasarı ile tazmin zorunluluğu dışında kalan para cezaları da af kapsamına alınmaktadır.^[22] Teknik olarak özel af niteliğindeki tasarı üzerine bazı milletvekilleri tarafından cezaların tamamen affedilmesi teklif edilmişse de^[23] Adliye Encümeni mazbata muharriri Şinasi Devrin ile Adalet Bakanı teklife karşı çıkmıştır. Adalet Bakanı Okyar, hükümlüler arasında adam öldürmekten mahkûm olanların da bulunduğunu, henüz cezasını çekmeye başlayan hükümlülerin affedilmesinin maktullerin aileleri nezdinde hoş karşılanma-

[20] TBMMZC, D.VI, C. 8, 10.01.1940, 37.

[21] Zلزله Mıntakasında Ceza Hükümlerile Tevkif Kararlarının İnfazının Tehirine Dair Kanun, R. G. 4409, (13 Ocak 1940) Kanun No: 3768.

[22] Zلزله Felâketine Uğrayanların Kurtarılması Hususunda Fevkalâde Hizmetleri Görülen Bazı Mahkûmların Affi Hakkında Kanun Lâyihası ve Adliye Encümeni Mazbatası (1/358), (TBMMZC, D.VI, C. 10, 19.04.1940’a eklidir).

[23] TBMMZC, D.VI, C. 10, 19.04.1940, 117.

yacağını belirterek ve olumsuz yönlerinin bulunması nedeniyle önergeye (takrime) karşı çıkmıştır.^[24] Teklif, genel kurulda reddedilmiştir.

26 Nisan 1940 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Kanuna göre 241 hükümlünün mahkûmiyet sürelerinin beşte dördü ve para cezaları (hukuku amme ve tazminat kabilinden olan) ile yargılama giderleri ve iâşe bedelinden olan borçları silinmiştir^[25]

Bu kanunun kabul edilmesi aşamasında henüz cezaları kesinleşmeyen tutukluların kanundan yararlanamamaları üzerine bir yıl sonra cezaları kesinleşen 32 hükümlü de af kapsamına alınmış^[26] ve buna ilişkin kanun 19 Nisan 1941'de Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.^[27] Son olarak aynı yıl, bir önceki kanunun yayımlandığı tarihte cezası kesinleşmeyen 4 hükümlü hakkında da aynı içerikte bir af kanunu 26 Aralık 1941'de kabul edilmiş^[28] ve 5 Ocak 1942'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.^[29]

B) DEPREMDEN ZARAR GÖRENLERE YAPILACAK YARDIMLARA YÖNELİK DÜZENLEMELER

Depremi hemen ardından bölgeye intikal eden hükümet yetkilileri tarafından nakdi ve ayni yardım hemen yapılmış, daha sonra diğer illerden yine ayni ve nakdi yardımların bölgeye ulaşması sağlanmıştır. Depremden etkilenen coğrafyanın genişliği ve depremzedelerin sayısının gün geçtikçe

[24] *TBMMZC*, D.VI, C. 10, 19.04.1940, 117.

[25] 27 Kânunuevvel 1939 Tarihinde ve Müteakib Günlerde Vukubulan Zelzelede Felâkete Uğrayanların Kurtarılmasında Fevkalâde Hizmetleri Görülen Bazı Mahkûmların Cezalarının Affı Hakkında Kanun, R. G. 4494, (26 Nisan 1940) Kanun No: 3804.

[26] Kanun tasarısı hakkındaki ilk görüşme 7 Nisan 1941'de yapılmış, Kanun 14 Nisan 1941'de TBMM'de kabul edilmiştir: *TBMMZC*, D.VI, C. 17, 14.04.1941, 57.

[27] 27 Kânunuevvel 1939 Tarihinde ve Müteakib Günlerde Vukubulan Zelzelede Felâkete Uğrayanların Kurtarılmasında Fevkalâde Hizmetleri Görülen Bazı Mahkûmların Cezalarının Affı Hakkında Kanun, R. G. 4789, (19 Nisan 1941) Kanun No: 3999.

[28] *TBMMZC*, D.VI, C. 22, 26.12.1941, 149-150.

[29] 27 Kânunuevvel 1939 Tarihinde ve Müteakib Günlerde Vukubulan Zelzelede Felâkete Uğrayanların Kurtarılmasında Fevkalâde Hizmetleri Görülen Bazı Mahkûmların Cezalarının Affı Hakkında Kanun, R. G. 4998, (5 Ocak 1942) Kanun No: 4162.

artması üzerine yardımların düzenlenmesi ve kapsamı hakkında da kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Buna ilişkin ilk kanun, 17 Ocak 1940 tarihlidir. Oldukça kapsamlı kanun ile deprem bölgesindeki memur ve müstahdemlerden yardıma muhtaç olacak kadar malen veya bedenen zarar görenlere avans verilmesi ve verilen avansın taksitler halinde geri ödenmesi düzenlenmiştir.^[30] Depremzedelere yurtdışından gönderilen yardım malzemeleri vergi ve resimden muaf tutulmuş, depremden zarar görenlerin vergi borçları da terkin edilmiştir.^[31]

Aynı kanuna göre yapılacak yardımların taşınmasında alınacak ücretlere indirim yapılması da ayrı bir kanun ile düzenlenmiştir.^[32] Ayrıca Kızılay Cemiyeti tarafından depremzedeler için yaptırılacak inşaatlarda kullanılacak keresteler için vergi muafiyeti getirilmiştir.^[33]

TBMM tarafından, Erzincan ve Erzurum'da imar işlerine ve mesken inşaatına tahsis edilmek üzere Erzurum Belediyesi'ne bir milyon 300 bin, Erzincan Belediyesine ise iki milyon lira borç verilmesi için Maliye Bakanlığı'na yetki verilmiştir.^[34]

C) ERZİNCAN'IN YENİDEN İMARINA YÖNELİK DÜZENLEMELER

Depremzedelere yapılacak yardımlara ilişkin önlemlerin alınmasından sonra sıra depremden en çok etkilenen Erzincan ilinin yeniden imarına yönelik düzenlemelere gelmiştir. Bu kapsamda önce şehrin yeniden ve daha sağlam bir zeminde kurulması için yapılacak kamulaştırma faaliyetine yönelik

[30] *TBMMZC*, D.VI, C. 8, 17.01.1940, 75-78.

[31] Erzincanda ve Erzincan Yer Sarsıntısından Müteessir Olan Mıntakada Zarar Görenlere Yapılacak Yardım Hakkında Kanun, R. G. 4416, (25 Ocak 1940) Kanun No: 3773.

[32] Erzincana ve Erzincan Yer Sarsıntısından Müteessir Olan Mıntakaya Yardım İçin Yapılan Ve Yapılacak Her Nevi Nakliyattan Alınacak Ücretlere Dair Kanun, R. G. 4561, (15 Temmuz 1940) Kanun No: 3893.

[33] Erzincanda ve Erzincan Yer Sarsıntısından Müteessir Olan Mıntakada Zarar Görenlere Yapılacak Yardım Hakkındaki Kanununun 5 İnci Maddesine Bir Fıkra İlâvesine ve Bu Kanuna Yeniden Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun, R. G. 4792, (24 Nisan 1941) Kanun No: 4000.

[34] Erzincan ve Erzurum Belediyelerine 3.300.000 Lira İkrazına Dair Kanun, R. G. 4922, (26 Eylül 1941) Kanun No: 4126.

kanuni düzenleme yapılmıştır. Depremden 8 ay sonra çıkarılan kanun ile Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen alandaki taşınmazların kamulaştırılması için Erzincan Belediyesi'ne yetki verilmiş, belediyenin bedelini peşin ödemek suretiyle özel şahıslara ait taşınmazları kamulaştırması sağlanmıştır.^[35]

Erzincan'ın imarına ilişkin son düzenleme, nispeten geç bir tarih olan 1948'de Meclis gündemine gelmiştir. Bakanlar Kurulu tarafından sunulan tasarı ile Erzincan'da devlet tarafından depremzedeler için yaptırılacak evlerin maliyetinin karşılanması ve evleri satın alacaklara 20 yıl vade uygulanması düzenlenmektedir. Tasarı hakkında Meclis'teki görüşmeler, yukarıda yer verilen diğer kanunlara ilişkin müzakerelerden daha uzun ve farklı bir atmosferde sürmüştür. Bunun ilk sebebi, 1946 yılında kurulan Demokrat Parti (DP) Genel Başkanı Celal Bayar'ın Erzincan'ı ziyaret etmesi üzerine hükümet tarafından tasarinin depremde 9 yıl sonra aceleyle getirdiği iddiasıdır. DP Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu, tasarı hakkında söz aldığı konuşmasında bu hususu şöyle dile getirmiştir:

“Bu tasarı şimdiye kadar niçin getirilmemiştir? Erzincan niçin ihmale uğramıştır? İtiraf etmeliyim ki, görmek ve tanımak fırsatını bulamadığım bu güzel yurt parçasında bu derece perişanlık ve kaderine terkedilmiş olduğunu bilmiyordum. Hatta bilâkis felâket karşısında bütün bir milletin gösterdiği yakın alâka ve yüksek heyecanı 9 seneden beri gelip geçen Hükümetlerin bir direktif mahiyetinde kabul ederek meseleyi esastan nazarı itibara almış ve ıstırabı dindirmiş olduklarını zannedyordum.... Derhal söylemeliyim ki, bu kanunun getirilmesinin başlıca saiklerinden birisi muhterem Muhalefet Liderinin seyahati olmuştur. Kendilerine ve bu ikazlar karşısında geç de olsa harekete geçebilen Hükümete teşekkür etmeyi bir borç bilirim.”^[36]

Zeytinoğlu, konuşmasının devamında Romanya tarafından bağışlanan kerestelerin Erzincan'a ulaştırılmadan çürümeye terkedildiğini, bu durumun beceriksizlik olduğunu belirtmiş, ayrıca evleri satın alabilmek için taksit ödemeye mali gücü yetmeyen yaklaşık bin ailenin durumunun ne

[35] Yeniden Kurulacak Erzincan Şehir Yerinin İstimlâki Hakkında Kanun Lâyihası ve Dahiliye Encümeni Mazbatası (1/463), (TBMMZC, D. VI, C. 13, 07.08.1940'a eklidir). Yeniden Kurulacak Erzincan Şehir Yerinin İstimlâkine Dair Kanun, R. G. 4584, (10 Ağustos 1940) Kanun No: 3908.

[36] TBMMZC, D. VIII, C. 12, 06.08.1948, 848-849.

olacağını sormuştur.^[37] Eleştirilere cevap veren Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar^[38] ve Malatya milletvekili Mehmet Sadık Eti^[39] DP lideri Celal Bayar'ın Erzincan'a gitme sebebinin bir Erzincan milletvekilinin ölmesi sonucunda yapılacak kısmi seçime ilişki olduğunu, daha önce Erzincan'ı düşünmediğini iddia etmişlerdir. Eleştirilere karşın kanun, oylamaya katılan tüm milletvekillerinin oyu ile kabul edilerek kanunlaşmıştır.^[40]

D) DEPREMLE İLGİLİ KANUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Erzincan Depreminin etkilerinin giderilmesi amacıyla TBMM'nin 8 yıllık süreçte çıkardığı kanunlar, af, imar ve maddi yardımların düzenlenmesini içermektedir. Depremzedelerin kurtarılmasına katkıda bulunan mahkûmların cezalarının tecili ve affı, ceza hukukunun “onarıcı adalet” anlayışının olumlu bir yansıması olarak görülebilir. Af kapsamı dışında kalan ve hatta deprem bölgesi dışındaki cezaevlerinde bulunan mahkûmlar, bu kanunlardan yararlanmak için bir sonraki başlıkta incelenecek olan Arzuhal Encümenine başvurmuşlardır.

Kanunların imara ilişkin yönü, bir yandan şehrin planlanmasının yeniden yapılması, diğer yandan imar faaliyetlerine devletin katkısını ve vatandaşların uzun vadeli borçlarla ev sahibi olmalarını amaçlamaktadır. Bu kapsamda, maddi yardımları düzenleyen kanunlar ile imara ilişkin düzenlemeleri devletin bütçe imkanları kapsamında birlikte değerlendirdiğimizde eldeki kıt kaynakların imkanlar dahilinde seferber edildiğini görmekteyiz. Gerçekten, 1940 Mali Yılı Bütçe Kanunu (Muvazenei Umumiye Kanunu) verilerine göre, bütçeye dahil dairelerin yer aldığı (A) Cetvelinde 268 milyon lira ödenek konulmuştur.^[41] Bütçede en fazla payı 77 milyon lira ile Milli

[37] *TBMMZC*, D. VIII, C. 12, 06.08.1948, 849.

[38] *TBMMZC*, D. VIII, C. 12, 06.08.1948, 849.

[39] *TBMMZC*, D. VIII, C. 12, 06.08.1948, 853.

[40] Erzincan'da Yaptırılacak Meskenler Hakkında Kanun, R. G. 6955, (12 Temmuz 1948) Kanun No: 5243.

[41] İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM–VI. Dönem (3 Nisan 1939–15 Ocak 1943) II*, (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2004), 1942.

Savunma Bakanlığı^[42] ikinci sırayı ise Düyunu Umumiye 67 milyon lira ile almıştır.^[43] Depremzedelere yapılacak yardımla görevli Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın bütçesi ise ancak 8 milyon liradır.

II. Dünya Savaşının şiddetlendiği ve bu nedenle hükümete olağanüstü hâllerde fiyatları saptama, ürünlere el koyma gibi yetkiler veren Milli Korunma Kanunu'nun çıkarılması gibi olağanüstü önlemlerin alındığı bir dönemde bütçenin yaklaşık yarısı, Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesi ve savunma giderlerine ayrılmıştır. Gerek Meclis çalışmaları kapsamında milletvekillerinin yardımların artırılması talepleri, gerekse Arzuhal Encümenine gönderilen dilekçelerdeki maaş bağlanması, maddi yardımda bulunulması talepleri, bütçe imkansızlıklarının yansıması olarak değerlendirilebilir. Hükümet bir yandan savaşın dışında kalmak ve dış pazardaki değişmelerden etkilenmemek için tedbirler alırken, diğer yandan 1925 yılından beri her yıl bütçenin dörtte birinin Düyunu Umumiye borçlarına gitmesi mali açıdan girilen durumu gözler önüne sermektedir. 1940'ta ülkenin diğer bölgelerine peş peşe meydana gelen doğal afetler de sınırlı bütçe imkanlarını iyice zorlaştırmıştır. Bu kapsamda Erzincan ve depremden etkilenen diğer şehirlere yapılan yardımların ve imar faaliyetlerinin bu mali tabloyu göz önünde tutarak değerlendirmek sağlıklı bir tahlil için zorunludur.

Bu değerlendirmelerin yanında, depremden 11 yıl sonra DP İktidarı döneminde Meclis'te dile getirilen bir soru üzerine verilen cevap ve daha sonraki tartışmalar, 1951 yılında dahi imar sorununun çözülemediğini göstermektedir. Tekirdağ Milletvekili Zeki Erataman, deprem dolayısıyla yapılan yardımların miktarı ile Avusturya'dan alınan kurma evlerin rayiç fiyatları hakkında Başbakanlık tarafından cevaplanmak üzere soru sormuştur.^[44] Erataman, depremden sonra yurtiçi ve yurtdışından yapılan yardımların miktarının ne kadar olduğunu, bu yardımlardan Erzincan için ne kadarının harcandığını, yardımlar dışında Hükümetin imar için yaptığı harcamanın ne kadar olduğunu, son olarak Erzincan için Avusturya'dan alınan 670 kurma evin rayiç fiyatını ve bu evlerin karşılıksız olarak ihtiyaç sahiplerine

[42] Binark, *Türk Parlamento Tarihi II*, 1943; Milli Savunma Bakanlığı, kara, hava ve deniz kısmı ile askeri fabrikalar müdürlüğüne ayrılan bütçenin toplamını ifade etmektedir.

[43] Binark, *Türk Parlamento Tarihi II*, 1943.

[44] TBMMZC, D. IX, C. 4, İ. 1, B. 25, 03.01.1951, 4-5.

bırakılıp bırakılmayacağını sormuştur. Soruyu Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu cevaplamıştır.^[45] Zeytinoğlu 1948 yılında muhalefet partisi milletvekili olarak yukarıda da yer verildiği üzere Hükümetin depremde 9 yıl sonra Meclis'te gündeme getirdiği imar faaliyetine ilişkin kanun tasarısını eleştirmişti. Bakan, halkın ve yabancıların depremzedelere karşı gösterdikleri büyük ilgi ve yardımlaşma anlayışını zamanın Hükümetinin takdir etmediğini, toplanan yardımların “heykel meydanı, park, gazino, stadyum gibi tesisler ve muazzam Hükümet ve belediye binaları yaptırılmış ve milletin bütün parası böylece ikinci plândaki işlerde israf” edildiğini iddia etmiştir.^[46]

Kızılay'a yapılan yardımların toplamının 10 milyon 900 bin lira olduğunu, ancak Erzincan için bunun sadece bir milyon 200 bin lirasının nakdi yardım olarak gönderildiğine dikkat çeken Bakan, kalan miktarın depremde etkilenen 14 ilin ihtiyaçları için kullanıldığını *bildirildiğini* belirtmiştir. Ancak Zeytinoğlu'na göre “Bu cevaplarla değil soru sahibi arkadaşımızın, bizim dahi tatmin edilmemize imkan yoktur. Çünkü Erzincan'a sarfedilen bir milyon iki yüz küsur bin liradan kalan 7 milyon küsurun sarf mahalli açıkça gözükmemektedir.”^[47] Avusturya'dan satın alınan evlerin ipotek ve sigorta masraflarının depremzedeler tarafından karşılanamayacak kadar yüksek olması nedeniyle ödeme şartlarının iyileştirilmesi için kurulan komisyonun çalışmalarının sürdüğü de Bakan tarafından dile getirilmiştir. Bakan Zeytinoğlu'nun cevabından sonra tekrar söz alan soru sahibi Erataman, çalışmamızın Arzuhal Encümeni'nin faaliyetlerine ilişkin kısımda da dile getirildiği üzere istimlak fiyatlarının düşüklüğünden de şikayet etmiştir.^[48]

[45] TBMMZC, D. IX, C. 4, İ. 1, B. 25, 03.01.1951, 5-10.

[46] TBMMZC, D. IX, C. 4, İ. 1, B. 25, 03.01.1951, 5.

[47] TBMMZC, D. IX, C. 4, İ. 1, B. 25, 03.01.1951, 6.

[48] TBMMZC, D. IX, C. 4, İ. 1, B. 25, 03.01.1951, 8; Erataman, depremde memleketi Erzincan'da olduğunu belirterek depremde hemen sonra ili ziyarete gelen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü hakkına şu iddiayı da gündeme getirmiştir: “Arkadaşlar, tam Kemah istasyonuna geldikleri zaman verilen emir şu idi, trenin pencerelerini kapatın. Maksat, pencerelerden görünmemeleri idi ve perdeleri çektiler. ıstırap içinde pencereden baktığım zaman gördüğüm manzara şu; Riyaseti Cumhur treninde Sayın İnönü, Kemal Gedeleş, Kâzım Orbay ve bugün tanımadığım bir şahıs oturmuşlar, oyun oynuyorlardı. Oynadıkları oyun briç mi idi, poker miydi bilemiyorum. Erzincan'dan ayrılalı daha yarım saat olmuştu, bu kadar kısa bir zaman içinde hem oyun oynamaya başlamak suretiyle bu milletin hissiyatı ile bilmiyorum,

Depremden 11 yıl sonra Meclis'te Erzincan Depremi ile ilgili olarak gündeme gelen bu şikayetler ve Bakan'ın komisyon faaliyetlerinin devam ettiği yönündeki açıklamalarıyla şikayetlerin haklılığını kabul etmesi, depremlerin barınma sorunlarının 1951 yılına kadar çözülmediğini göstermektedir.

E) ARZUHAL ENCÜMENİNE YAPILAN BAŞVURULAR

1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 82. Maddesi dilekçe hakkını düzenlemiştir. Maddeye göre “*Türkler, gerek şahıslarına, gerek âmmeye mütaallik olarak kavanin ve nizamata muhalif gördükleri hususatta merciine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine münferiden veya müctemian ihbar ve şikâyetle bulunabilirler. Şahsa ait olarak vuku bulan müracaatın neticesi müstediye tahriren tebliğ olunmak mecburidir.*”^[49] Bu kapsamda TBMM'ye yapılacak başvuruları değerlendirmek için oluşturulan komisyon, İstida Encümeni olarak göreve başlamış, 1927 yılında kabul edilen TBMM Dahili Nizamnamesi (İçtüzük) sonrası Arzuhal Encümeni olarak adlandırılmıştır.^[50] Arzuhal Encümeni çalışmaları da TBMM faaliyetleri arasında yer almıştır. Bu Encümen günümüzde de Dilekçe Komisyonu olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

1939 Erzincan depreminden sonra Encümen'e çok sayıda başvuru yapılmıştır. 1939-1942 yılları arasındaki Encümen cetvellerinden edindiğimiz

başka ne şekilde alay edilir?” İsmet İnönü, söz alarak kürsüye gelmiş ve iddialara ilişkin olarak, “Hatip, Erzincan felaketinden dönerken oyun oynadığımızdan bahsetti. Diğer bir zat da, Erzincan'a giderken 70 bin lira harcırah aldığımdan bahsetmişti. Bunların hepsi yalandır... Arkadaşlarım; memleket büyük tehlikeler karşısındadır, bu milletin tehlikelerle uğraşması ihtimali vardır. Eğer bir memlekette iftira rejimi hüküm sürerse tehlikelerle uğraşmaya hiçbir milletin gücü yetmez.” şeklinde cevap vermiştir: TBMMZC, D. IX, C. 4, İ. 1, B. 25, 03.01.1951, 10.

[49] Dilekçe hakkı ilk kez 1876 Kânûn-ı Esâsî'nin 14. Maddesinde düzenlenmiştir. 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nda dilekçe hakkında dair bir düzenleme bulunmasa da 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kânûn-ı Esâsî'yi ilga etmediğinden bu hak kullanılmaya devam edilmiştir: Bkz: Servet Armağan. *Dilekçe Hakkı ve 1961 Anayasası*, (İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1972), 36. 1961 Anayasası'nın 62. Maddesi ve 1982 Anayasası'nın 74. Maddesi de dilekçe hakkını düzenlemektedir.

[50] Enes Öz, “TBMM'nin Erken Dönemlerinde İyi Yönetim Geliştirme Örneği: İstida (Arzuhal) Encümeni ve Haftalık Mukarrerat Cetveli.” *Ombudsman Akademik* 16, (Haziran, 2022) 109.

bilgilere göre başvurular, mahkûmların af talepleri, depremzedelerin yardım talepleri, 2510 sayılı İskan Kanunu uyarınca zorunlu iskana tabi tutulanların talepleri ile Erzincan şehir merkezinin nakline ilişkin olmak üzere değişik konularda yapılmıştır.

Encümene yapılan ilk başvuru, 4 Nisan 1940 tarihlidir. Erzincan Keleriç Köyü ihtiyar heyetinin başvurusu, köye yardım yapılması taleplidir. Encümen, icap eden tedbirlerin hükümetçe alınmış olması ve dilekçe sahiplerinin ihtiyaçları giderilmiş olması nedeniyle işlem yapılmasına gerek görmemiştir.^[51] 16 Aralık 1940 tarihli başvuruda, teğmen olan eşinin depremde vefat etmesi nedeniyle maaş bağlanmasını talep eden başvurana Encümen, teğmenin depremde vazife başında değil, enkazın altında kalarak ölmesi nedeniyle Milli Müdafaa Bakanlığın karşı dava açılması nedeniyle işlem yapılamayacağına karar vermiştir.^[52] 1940 yılına ilişkin son başvuru 28 Aralık 1940 tarihlidir. Tokat ili Karakaya köyü muhtarı, köylerinin deprem nedeniyle başka bir yere naklini talep etmişler, Encümen ise yerleşim yerlerinin naklinin Erzincan şehrine münhasır olması nedeniyle talebi reddetmiştir.^[53]

1941 yılında Erzincan'a daha önce tayin olan, ancak depremde enkazın altından kız kardeşinin cesedini enkaz altından çıkarmaya mecbur kaldığından, bu nedenle artık görev yapamayacağı için istifa edip daha sonra pişman olan ve yeniden görev almak isteyen memurun talebine ilişkin olarak Encümen, "hükümet dairelerine müracaat" yolunu göstererek işlem yapmamıştır.^[54] Yine aynı yılın Mayıs ayında Encümen'e başvuran Refahiye cezaevindeki hükümlülerin aftan yararlanma taleplerine karşın Adliye Bakanlığının af listesine dahil edilmeyen dilekçe sahipleri hakkında usulsüz bir işlem yapılmadığından hareketle işlem yapılmasına gerek görülmemiştir.^[55] Aynı yılın Kasım ayında Erzincan cezaevinde hükümlü olan şahıs, deprem esnasındaki hizmetinden dolayı cezasının kalan kısmının affını talep etmişse de yapılan araştırmada adli tıp raporuyla cezası indirilen mahkûm

[51] *TBMM Arzuhal Encümeni Haftalık Karar Cetveli (TBMMAEHKC)*, D. VI, İ. 1, S. 20, 19.04.1940, 29.

[52] *TBMMAEHKC*, D. VI, İ. 2, S. 35, 21.03.1941, 14.

[53] *TBMMAEHKC*, D. VI, İ. 2, S. 33, 03.01.1941, 6.

[54] *TBMMAEHKC*, D. VI, İ. 2, S. 40, 09.05.1941, 18.

[55] *TBMMAEHKC*, D. VI, İ. 1, S. 44, 25.06.1941, 32.

hakkında başka işleme gerek olmadığı karar verilmiştir.^[56] 1941 yılına ait son başvuru Erzincan cezaevinde hükümlü olan şahıs tarafından yapılmıştır. Başvuran, deprem esnasındaki hizmetinden dolayı cezasının kalan kısmının affını talep etmişse de yapılan araştırmada şahsın depremde herhangi bir hizmetinin bulunmaması nedeniyle hakkında başka işleme gerek olmadığı karar verilmiştir.^[57]

Erzincan iline bağlı Kemah Belediye Başkanı, deprem nedeniyle yıkılan Erzincan merkezinin Kemah'a naklini talep etmiş, Encümen, bu hususun yetkili mercilere ait olması nedeniyle hakkında başka işleme gerek olmadığı karar vermiştir.^[58] 1942 yılındaki bir başka başvuruda eşinin er olarak Erzincan'da görev yapmakta iken depremde enkaz altında kalarak hayatını kaybettiğini belirten eşi, iki çocuğu ile kimsesiz kaldığından bahisle maaş bağlanmasını talep etmişse de Encümen, yardım ve muavenet dilekleri üzerine işlem yapma yetkisinin bulunmaması nedeniyle işlem yapmamıştır.^[59]

Encümen kararlarında Erzincan Depremine ilişkin son başvuru Erzincan Vagaver köyü sakinlerince yapılmıştır. Köy sakinleri, ayrı ayrı dilekçeler ile depremzede olduklarını ve 150 evlik köylerinin belediye tarafından istimlak edildiğini, ancak gerekli istimlak bedelinin verilmediğinden şikâyet etmişlerdir. Encümen, İçişleri Bakanlığında gelen cevapta kendilerine şehir civarında Mitini köyünden karşılıksız yer verildiğini belirtmiştir. Encümen, istimlak bedelinde bir mağduriyet varsa dava yoluna gitmeleri tavsiyesinde bulunmuştur.^[60]

Gerek Erzincan Depreminden doğrudan ya da dolaylı etkilenmeleri nedeniyle Encümen'e başvuranlar, gerekse diğer talepleri dile getirenlere karşı Encümen'in tutumu genelde benzerdir. Talepler, ya kanunun gereğinin yapıldığı ya da başvuranların kanun kapsamı dışında kaldığından bahisle reddedilirken, Encümen, dava açılması, idareye başvurulması benzeri yollar göstererek olumlu bir karar vermekten imtina etmiştir. Ancak, Erzincan

[56] *TBMMAEHKC*, D. VI, İ. 3, S. 47, 10.12.1941, 4.

[57] *TBMMAEHKC*, D. VI, İ. 3, S. 51, 21.01.1942, 29.

[58] *TBMMAEHKC*, D. VI, İ. 3, S. 55, 29.04.1942, 40.

[59] *TBMMAEHKC*, D. VI, İ. 3, S. 57, 05.06.1942, 9.

[60] *TBMMAEHKC*, D. VI, İ. 3, S. 57, 05.06.1942, 33.

Depremi'ne ilişkin başvurularda, her başvurunun ayrı ayrı değerlendirilip, ilgisine göre İçişleri ya da Millî Savunma Bakanlığı gibi ilgili idare ile yazışmalar yapılmak suretiyle durumun açığa kavuşturulması sağlanmış, ancak çözümden ziyade Encümenin sınırlılıklarından hareketle işlem yapılmasına yer olmadığı gibi genel bir ifade kullanılması tercih edilmiştir.

Dönemin tek partili olduğu dikkate alındığında CHP il teşkilatlarına ulaşan dilek ve temenniler de önem taşımaktadır. CHP'nin 1940 yılındaki Vilayet Kongrelerinde tespit edilen dilekler arasında Erzincan ilinin dilekleri de mevcuttur. Depreme ilişkin olarak Bayındırlık Bakanlığı^[61] (Nafia Vekaleti) yeni kurulacak şehirde şehir planına uygun ev yapabilmek için yardım yapılması ya da kurulacak bir yapı kooperatifi ile uzun vadeli borçlanma şeklinde barınma ihtiyacının giderilmesi talep edilmiştir.^[62]

F) DİĞER FAALİYETLER

Depremin olduğu gün TBMM'de yapılan oturumda Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili, Meclis başkanının başında olduğu bir milli yardım komitesi kurulmasını teklif etmiştir.^[63] Komitenin kurulması aynı gün kabul edilmiş, komitenin teşkiline dair karar, 2 Ocak 1940 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.^[64] Faaliyetlerini 27 Aralık 1940'a kadar sürdüren^[65] komitenin kurulmasından iki hafta sonra 2 milyon 156 bin lira nakdi, yarım milyon parça ayni ve "yüz binlerce kilo" gıda maddesi toplanmıştır.^[66]

[61] Bakanlık günümüzde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak adlandırılmaktadır.

[62] CHP, *CHP 1940 Kongre Dilekleri*, (Ankara, CHP Genel Sekreterliği Neşriyatı, 1940), 246-247.

[63] *TBMMZC*, D.VI, C. 7, 27.12.1939, 128.

[64] Yer Sarsıntısından Müteessir Olanlara Yapılacak Yardım İçin Büyük Millet Meclisi Reisinin Riyaseti Altında Bir Millî Yardım Komitesi Teşkiline Dair TBMM Kararı, R. G. 4399, (02 Ocak 1940) Karar No: 1163.

[65] İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943) IV*, (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2004), 3662.

[66] Binark, *Türk Parlamento Tarihi II*, 1063.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Erzincan Depremi, II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1 Eylül 1939 tarihinden üç ay sonra meydana gelmiştir. Savaşın etkilerinden Türkiye'yi korumak, bu dönemde hem yürütmenin hem de yasama organı olarak TBMM'nin en çok uğraş verdiği hususların başında yer almaktadır. Deprem meydana geldiği yasama döneminin açılışında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yaptığı konuşmada da savaşın etkilerinden ülkenin korunması ve gereken önlemlerin alınması en çok yer verilen konu olmuştur.^[67] İnönü, *“Avrupa buhranı, sulhu korumağa matuf gayretlerin zaman zaman ümid verici safhalarından sonra büsbütün alevlenmiş ve nihayet harb faciasının patlaması bir emri vaki olmuştur.”* diyerek başladığı konuşmasında, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve Almanya gibi ülkelerle yapılan müzakerelerin sonuçlarına değinmiş ve Hatay'ın anavatana katılmasına da özellikle vurgu yapmıştır.^[68] Ülkenin dikkatini Avrupa'ya çevirdiği bir anda meydana gelen Erzincan merkezli deprem, büyük bir yıkıma neden olmuştur. Yoğun kış koşulları ve depremden etkilenen alanın büyüklüğü, yardım faaliyetlerini de olumsuz etkilemiştir.

27 Aralık 1939'da sabah saatlerinde meydana gelen depremden yaklaşık 10 saat sonra TBMM Genel Kurulunda Hükümet tarafından Meclis bilgilendirilmiş ve acilen alınan ve alınması gereken önlemler hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştur. Yardımların planlanmasından sonra kanun yapım hazırlıkları başlamış ilki depremden iki hafta sonra olmak üzere, depreme ilişkin 11 kanun TBMM tarafından çıkarılmıştır.

Yasama faaliyetlerinin incelenmesinden çıkardığımız ilk sonuç, acil olan hususların bir an evvel kanunlaştırılması, bütçe ve diğer imkanların elvermesi ile imar, iskan, kamulaştırma gibi düzenlemelerin bunları izlediği yönündedir. Deprem etkilerinin giderilmesi için çıkarılan kanunların müzakereleri esnasında dikkatimizi çeken diğer bir husus ise TBMM'nin denetleme faaliyetini tek partili bir meclis yapısına rağmen yerine getirdiği yönündedir. Gerçekten bölge milletvekilleri başta olmak üzere yasama organı üyeleri, hem yurttaşlardan gelen şikayetleri Meclis kürsüsünden dile getirerek hükümeti denetleme faaliyetlerini yerine getirmişlerdir.

[67] TBMMZC, D.VI, C. 6, 1.11.1939, 2-6.

[68] TBMMZC, D.VI, C. 6, 1.11.1939, 2-6.

Depremın büyüklüğü ve yol açtığı yıkıma karşın dönemin ekonomik şartları ve bütçe imkanları kapsamında Hükümetin depremin etkilerini gidermeye yönelik faaliyetlerine karşısında TBMM'nin hızlı, hesap verilebilirliği göz önüne alacak şekilde yasama ve denetleme görevini yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Ancak Milli Yardım Komitesi faaliyetlerinin sadece bir yıl sürmesi, depremden etkilenen vatandaşların Arzuhal Encümenine depremden bir, hatta iki yıl sonra yaptıkları başvurular, depremden etkilenen vatandaşların gerek barınma ihtiyaçları gerekse maddi sorunlarının tamamen giderilmediğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Armağan, Servet. *Dilekçe Hakkı ve 1961 Anayasası*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1972.
- Binark, İsmet. *Türk Parlamento Tarihi: TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943) I. Cilt*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2004.
- Binark, İsmet. *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943) II. Cilt*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2004.
- Binark, İsmet. *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943), IV. Cilt*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2004.
- CHP 1940 Kongre Dilekleri. Ankara: CHP Genel Sekreterliği Neşriyatı, 1940.
- Haçin, İlhan. "1939 Erzincan Büyük Depremi." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, No. 88, (2014): 37-70.
- Keskin, Yusuf Ziya. "Depremzedelerin Anlatılarıyla 1939 Erzincan Depremi ve Sonrasındaki Gelişmeler." *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 44, no. 2, (2020): 163-178.
- Payaslı, Volkan. "Tek Parti İktidarı'ndan Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 14, no. 28 (2014): 175-197.
- TBMM Arzuhal Encümeni Haftalık Karar Cetveli.
- TBMM Zabıt Ceridesi.